

О. Ф. НИКЛЕВ

УДК 94 (477)-058.244 «1950/1960»

AMU A-EUJ 2-3/2012 ЮІ АІ ФАВІ ЕЕ АЕВІ АЕ

«ТРИДЦЯТИТИСЯЧНИКИ»: ДО ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ В ОРАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРЬКОМУ ЗМІЩЕННІ КОЛГОСПІВ

Розглядається хід реалізації однієї з багатьох політико-господарських кампаній, що впроваджувалися у 1950-х – першій половині 1960-х рр. для потужного піднесення сільського господарства, її кількісні і якісні наслідки.

Ключові слова: тридцятитисячники, аграрна політика, село, колгоспи.

Рассматривается ход реализации одной из многих политико-хозяйственных кампаний, что реализовывались в 1950-х – первой половине 1960-х гг. с целью крутого подъема сельского хозяйства, её количественные и качественные результаты.

Ключевые слова: тридцатитисячники, аграрная политика, село, колхозы.

It is examined the way of realization one of the many political-economy companies that have been conducting in 50th-the first part of the 60-th years with the aim of the agriculture hard – development, its numerical and quality results.

Key words: 30th thousand people, agrarian politics, village, collective farms.

Аграрна політика радянської держави повоєнного періоду в останні роки стає предметом все більшої уваги вітчизняних дослідників. Проте, ряд проблем ще не знайшли належного висвітлення. До їх числа належать зокрема такі політики держави по підвищенню професійно-освітнього рівня працівників матеріальної сфери галузі, формування керівних і технологічних ланок колгоспного виробництва, результатів здійснюваних кроків.

Зазначені питання були предметом дослідження науковців лише в період 1950-х – 1960-х рр., тобто в часи, коли зазначені заходи реалізовувалися [3, с. 122–135]. Це і визначило їх особливість. Результати наукових розвідок відзначалися обмеженістю джерельної бази, фактологічністю, описовістю, спиралися на матеріали, що відображали процес у його незавершеності, оцінювали здійснюване з точки зору тогочасних партійних документів. Через це

висновки, що робилися дослідниками на такій науковій основі, не могли претендувати на точність, глибину і всебічність. Об'єктивно такі роботи не могли містити і аналізу економічних та соціальних наслідків здійснюваних заходів. Це стосується і такого феномену середини 1950-х рр., як організований з ініціативи комуністичної партії рух 30-тисячників. Його суть полягала в тому, щоб за допомогою направлених керівниками відстаючих колгоспів 30 тисяч посланців міста вивести сільськогосподарську галузь з «прориву».

Наявні з цього питання публікації висвітлюють ентузіазм жителів міста [6, с.89–95], поодинокі факти їх успішної діяльності [7]. Проте вони не містять даних про хід здійснення даної політико-господарської кампанії, реальний внесок 30-тисячників у колгоспну економіку, соціально-економічні результати даного руху. Певним

чином заповнити існуючу наукову прогалину і покликана дана стаття.

Оскільки аграрна політика держави в другій половині 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. не відзначалася ефективністю, то це зумовило необхідність внесення серйозних коректив у її реалізацію нового керівництва, яке в березні 1953 р. очолив М. Хрущов. У вересні того ж року було проведено пленум з питань розвитку сільського господарства, який поставив завдання потужного піднесення галузі в найбільш стислі терміни.

Пленум проаналізував ситуацію, що склалася в сільському господарстві протягом 1945 – 1953 рр. і визнав, що основними причинами такого незадовільного стану була недостатність його фінансування, нерівноправні стосунки держави з колгоспами, недостатня технічна забезпеченість села, низька культура виробництва. Одним з важливих чинників відставання сільського господарства був і недостатній рівень інтелектуалізації виробничої сфери: більшість керівних посад у колгоспах займали люди з низьким освітнім рівнем. Наприклад, лише 2,4 тис. голів колгоспів з 92 тис, що малися в Радянському Союзі, мали вищу освіту, а ще 14,2 тис. - технікумівську [4, с. 23].

Реалізуючи рішення пленуму по підвищенню рівня керівництва колгоспним виробництвом, покращення його організаційно-господарського стану, вище партійне керівництво вирішило заміну голів економічно слабких колгоспів працівниками міста, які, на його думку, мали швидко вивести на необхідний виробничий рівень ці господарства. Початок цьому заходу поклала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «О мерах по дальнейшему укреплению колхозов руководящими кадрами» в березні 1953 р. У ній партійні, радянські і господарські органи всіх рівнів зобов'язувалися розгорнути роботу по добору на добровільних засадах (ви ділено нами - О. Н.) для керівної роботи у колгоспах досвідчених працівників з числа партійних, радянських, господарських кадрів,

інженерно-технічних працівників, робітників і службовців, здатних забезпечити керівництво колгоспним виробництвом і до 1 червня того ж року послати на постійну роботу в колективні господарства 30 тис. таких осіб. «Необходимо, чтобы город помог деревне и выделил из своего числа способных людей» [2, с. 500 - 501]. Для України була визначена цифра у 4100 чол. [5, с.129]. Для майбутніх керівників господарств було заплановане тритижневе навчання на курсах з наступною двохмісячною практикою у передових господарствах. Були визначені також і заходи соціально-економічного характеру, які мали сприяти успіху задуманого. Всі направлені на посади головами колгоспів у рамках цієї кампанії, мали отримувати протягом трьох років, що їм відводилися для виведення відстаючих господарств на необхідний економічний рівень, заробітну плату на рівні зарплатні попереднього місця роботи, їм виділялися позика до 10 тис. крб. на пільгових умовах для будівництва власних будинків, придбання худоби, облаштування садиб, з поверненням протягом наступних 10 років. Крім того, їм видавалася вихідна допомога у розмірі тримісячної заробітної плати, кошти на проїзд самм і перевезення сімей до місця призначення, а на період навчання і проходження практики виплачувалася стипендія при збереженні заробітної плати на попередньому місці роботи. На відміну від членів сільськогосподарських артільей вони залишалися бути членами профспілок з отриманням усіх належних їм видів допомоги, стаж роботи у колгоспі їм зараховувався у загальний стаж роботи, за ними зберігалася право, як за міськими жителями, на отримання пенсії за рахунок держави за вислугу років або при втраті працездатності [2, с. 501– 584].

Проте і відповідні методи здійснення наміченого, а саме – адміністративно-примусові, позначилося на кінцевому результаті кампанії. Так, поряд з категорією міських жителів, що щиро бажали і дійсно

могли за своїми фаховими і освітніми показниками зробити внесок у справу підйому сільського господарства, і добровільно подавали заяви з проханням направити їх у колгоспи, значною була частка осіб, які змушені були це робити під загрозою зняття з роботи, виключення з партії або застосування інших покарань. Це були ті, кого керівництво підприємств і установ, їх первинних партійних організацій, визначало для направлення на роботу у сільське господарство, а також працівники партійних і радянських органів районного та обласного рівнів, що підлягали зняттю з посади через, у першу чергу, невідповідність посадовим вимогам.

Але, незважаючи на такий підхід, що до того ж супроводжувався масованим ідеологічним забезпеченням, кампанія по направленню працівників міста на посади голів колгоспів, через несприйняття її значною частиною міського населення, проходила досить складно. Так, на липень 1955 р. в Україні було набрано лише 3400 чол. [11, арк. 309]. Тому в цій ситуації, як вихід із становища, партійне керівництво республіки (за згодою союзного) пішло на включення до числа 30-тисячників 872 колишніх партійних і радянських працівників, направлених на роботу головами колгоспів протягом шести місяців, що передували проголошеній кампанії. І у такий – формальний по суті – спосіб було досягнуто кількісного виконання завдання [11, арк. 309].

Проте якісний бік справи був далеким від бажаного. Так, переважна більшість направлених раніше не працювала у сільському господарстві, лише 20 % їх мали фахову освіту. За освітнім рівнем 30-тисячники даного призову поділялися так: вищу і незакінчену вищу мали 48 %, середню спеціальну та загальну (повну і неповну) – 41%, 11 % – початкову освічу. За місцем роботи вони представляли весь спектр професійно-виробничої структури міста. 33 % з них становили працівники партійних і радянських органів, 25 % – промислових

підприємств і транспорту: робітники і інженерно-технічні працівники, керівники виробничих підрозділів; і 45 % становили представники різних установ і організацій: працівники міліції, прокуратури, суду, заготівельних, статистичних, організаційних промартілей, банківської сфери, торгівлі, будівельних організацій, закладів культури, освіти [12, арк. 67]. Кожен регіон направляв працівників тих спеціальностей, на які був “багатий”. Так, у Донецькій області, з 314 направлених головами колгоспів 130 становили гірники, залізничники, металісти, машинобудівники [13, арк.60]. З 78 чол., посланих у рахунок 30-тисячників Закарпатської області було 2 народних суддів, 3 директори винних заводів, 2 прокурори, адвокат, начальник відділу кадрів обласного управління внутрішніх справ, начальник депо залізничної станції, директор відділу робітничого постачання ліспромгоспу, начальник СМУ картонної фабрики, два директори і завуч школи, викладач університету, 3 працівники ліспромгоспу, 2 голови планових комісій районів, 2 слухачі облпартшколи, голова робітничого комітету, директор фанерно-меблевого комбінату [14, арк. 209-210]. Тобто, переважна більшість відібраних для роботи у сільському господарстві осіб за своїми фаховими даними не були готові до виконання складних обов’язків керівника колективного господарства.

Про таку ситуацію добре знало керівництво республіки. Вже у травні 1955 р. працівники сільськогосподарського відділу республіканського ЦК партії подали доповідну записку на ім’я секретаря О. Кириченка про хід здійснюваної кампанії і її результати на середину місяця. Вони доводили до його відома про незадовільний якісний стан відібраних. «Перші дні роботи обласних комітетів по відбору добровольців показали, що з числа тих, хто виявили бажання їхати працювати головами колгоспів багато не підготовлених і нездібних (виділено нами - О. Н.) до такої роботи працівників» [13, арк.15]. В обкоми партії була

направлена телеграма за підписом О. Кириченка, в якій зверталася увага секретарів партійних комітетів на таку ситуацію і вказувалося на необхідність її виправлення. Але, незважаючи на це, кампанія продовжувала відбуватися без змін саме у попередньому руслі,

Формальний підхід до здійснюваного заходу мав місце і на подальших його етапах. Так, через незацікавленість усіх зацікавлених в організації роботи курсів та проведенні практики, а також – самих майбутніх голів колгоспів, процес набуття 30-тисячниками встановленого для них мінімуму сільськогосподарських знань носив поверховий характер. До того ж значна частина їх, а саме працівники партійних і радянських органів, була взагалі звільнена від навчання, як категорія, що, буцімто, володіла всіма необхідними для здійснення керівних функцій у сільськогосподарських артілях навичками. У результаті, той загін посланців міста, який за сподіваннями вищих партійно-державних структур країни, мав внести серйозні позитивні зрушення у роботу колгоспів, приступав до роботи на селі з досить приблизними уявленнями про коло обов'язків і проблем, пов'язаних з їх виробничою діяльністю. Це ж, у свою чергу, вело до розчарування села у компетентності посланців міста, їх спроможності укріпити економіку колективних господарств.

Наслідком формального підходу до вирішення такого складного питання, як організаційно-господарське укріплення колгоспів стали серйозні проблеми у виробничій діяльності 30-тисячників. Так, уже на етапі обрання їх на посади саме з причин професійної невідповідності майже 400 чол. були обрані лише заступниками голів колгоспів [17, арк.93]. У той же час, значний відсоток тих, хто був обраний, але згодився на направлення у село під примусом, з перших же днів роботи, з метою полишення господарств, почали вести аморальний спосіб життя, порушувати трудову дисципліну, статут сільгоспартілі. Значна частка 30-тисячників, хоч і включилася у

трудоий процес господарства, але, сподіваючись з часом повернутися додому, не перевозила свої сім'ї навіть у випадку надання їм житлової площі, не виписувалася сама з попередніх місць проживання. Особливо значним був процент таких осіб, направлених з великих міст. Навіть у жовтні 1956 р., тобто через півтора роки роботи в нових умовах, по Києву таких осіб нараховувалося більше, ніж 100 чол., по Харкову - більше 70, по Львову - близько 50 [10, арк.73].

Значною була частка і таких, хто хоч і працював сумлінно, але не виявив необхідного хисту, знань, здібностей і незважаючи на бажання, так і не зміг підняти економіку очолюваного ним господарства. Була й така категорія голів колгоспів – 30-тисячників, яка через свою фахову слабкість, недостатню компетентність підпадала під вплив найближчого оточення, яке зловживало своїм становищем у власних інтересах, що завдавало збитків і без того слабкій економіці господарств. Певна частина 30-тисячників, зустрівшись з повсякденними проблемами господарської діяльності, і не в змозі їх вирішити, втрачала віру в успіх своєї роботи, що також позначалося на їх виробничій діяльності. Все це призводило до невдоволення колгоспників, обманутих у своїх очікуваннях, і врешті-решт завершувалося заміною прибулих посланців міста.

Свій внесок у проблеми, пов'язані з діяльністю 30-тисячників робили і районні партійні і радянські органи. Зміни, що відбулися у витоми партійно-державному керівництві не позначилися на їхніх стосунках з колгоспами. Як і за часів Й. Сталіна райкоми і райвиконкоми за будь-яку невідповідність у роботі господарств зі спущеними «згори» директивами накладали на їхніх керівників різні стягнення, ставили питання про їхню відповідність своїм посадам тощо. Така позиція районних владних структур призводила до втрати віри у свої сили, бажання посланців міста працювати, що врешті-решт закінчувалося

зняттям і призначенням головою колгоспу іншого.

Практично вина за таку ситуацію лягала не на 30-тисячників. Вони стали заручниками непродуманих заходів вищого партійною керівництва країни на чолі з М. Хрущовим, яке поставило за мету у стислі терміни підняти сільськогосподарську галузь. Для її здійснення було обрано хибний шлях вирішення проблем укріплення керівної ланки колгоспів. Силові заходи, застосовані для залучення міських жителів для цього, мали характер мобілізації, оскільки не рахувалися ні з професією, ні з посадою, ні з соціальним станом, ні з життєвими планами направлених. В результаті, на виробничому рівні села відбулося зіткнення політики держави з реаліями повсякденного колгоспного буття, яке виявило надуманість такого кроку. Фактично мало місце повторення ситуації початку 1930-х рр., коли було направлено з міста в село, з метою допомогти державі швидше «підняти» його, 25 тис. робітників. Тоді з посланих у 1931 р. вже в перший рік повернулося назад у місто 7 тис. або 28 %, протягом двох наступних років – ще 8 тис. (32 %), а на кінець 1933 р. в селі перебувало близько 40% від початкової кількості посланців міста [1, с.212; 9, с.24].

Як і в попередній кампанії по залученню міста до вирішення проблем села, в даній мали місце аналогічні тенденції. Вже за півроку з початку залучення тридцяти тисячників, тобто у звітно-виборчу кампанію 1955 р., відбулися перші заміни новоприбулих голів колгоспів. Так, за даними обкомів партії, у січні - лютому 1956 р. по всіх областях України було знято 116 голів колгоспів-тридцятитисячників [15, арк.930, 38, 53, 102 – 13]. За наступні 10 місяців було замінено ще 400 або майже 10 % направленої кількості, як таких, що не впоралися зі своїми обов'язками [10, арк.72]. На місце знятих призначалися представники партійних і радянських органів, яких зараховували до категорії їх попередників з усіма впливаючими з цього становища пільгами матеріального і соціально-економічного

плану. Але такий прийом ситуацію не рятував. І новопризначені через певний період роботи також полишали дану посаду. Протягом 1957 р. відбувся ще більший відтік 30-тисячників. На грудень з направлених у 1955 р. у наявності залишилося 66 %, але під час звітно-виборчої кампанії у січні - лютому 1958 І) мало бути звільнено ще 180 чол., з них 80 – тих, хто працював третій рік [15, арк.219]. У ряді областей кількість тих, хто працював на посаді голови колгоспу з 1955 р. була ще меншою. У Ворошиловградській області на кінець 1957 р. їх залишилося 60%, у Вінницькій – 58 %, в Одеській – 50 % [15, арк. 52].

Таким чином, обраний у 1953 р. партійно-державним керівництвом країни курс на організаційно-господарське укріплення колгоспів за рахунок жителів міста не виправдав очікуваних від нього сподівань. Фактично, ідея залучення до вирішення виробничих проблем села міста не знайшла в його мешканців належного відгуку. Вони не виявили особливого ентузіазму взяти безпосередню участь у вирішенні завдань по піднесенню сільськогосподарського виробництва країни, вдосконаленню професійно-виробничої структури колгоспів. В результаті проблеми підвищення рівня керівництва колгоспним виробництвом, його організаційно-господарського укріплення залишалися невирішеними, а отже продовжувала бути актуальною й проблема ефективності сільськогосподарського виробництва.

Бібліографічні посилання

1. Борисов Ю.С. 25-тисячники, - М., 1959.- С. 212.
2. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.-М., 1985.-Т. 8.
3. Осадчий І. В. Укріплення колгоспів України керівними кадрами // Наукові записки Київського педагогічного інституту.- К., 1956,- Т. 23.
4. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам.— М., 1968.-Т. 4.
5. Російський державний архів новітньої історії.- Ф. 5, оп. 45, спр. 112.

